

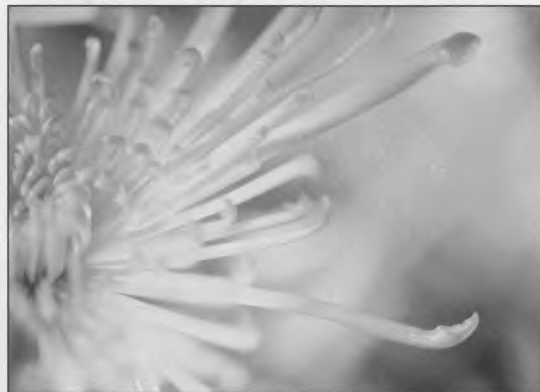
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том X

Психологія навчання
Генетична психологія
Медична психологія

Випуск 17

Київ – 2010

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології
ім. Г.С. Костюка НАПН України

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; Чепелєва Н.В., член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; Балл Г.О., член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; Борисhevський М.Й., член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; Клименко В.В., доктор психол. наук, професор; Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; Болтiвeць С.І., доктор психол. наук; Чeпeн М.-Л.А., канд. психол. наук; Куценко Г.В., канд. психол. наук; Слободяник Н.В., канд. психол. наук.

Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – Том. X. – Вип. 17. – 598 с.

У збірнику розглядаються найбільш актуальні проблеми загальної, генетичної, медичної психології та психології навчання.

Представлено широкий спектр наукових розробок сучасних українських психологів. Аналізуються проблеми чинників, умов розгортання та труднощів психічного розвитку; питання вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості; обговорюються можливості нових педагогічних та психотерапевтичних підходів.

Збірник адресовано професійним психологам та фахівцям у галузі суміжних наук, студентам психологічних кафедр та всім, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

УДК 159.9(05)
ББК 88я5

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка
НАПН України, 2010

Алексєєва Т.В. Особливості адаптації студентів до навчання
Аришава І.Ф., Корнієнко В.В. соціально-психологічної адаптації з обмеженими можливостями
Бараннік В.А. Профілактика психологічними засобами
Борисенко О. Основні етапи аутизму та методи допомоги
Борисюк А. Професійна ідентифікація як складова самосвідомості
Вакуленко Л.М. Структура і патопсихологічної симптоматики з вестибулярною дисфункцією
Вознюк А.В. Аналіз теорій у психологічних проблем управління
Волженцева І.В. Теоретико-поліфункціональної регуляції
Гонтаренко Л.О. Особисті працівників чергово-диспетчерського виклику МНС України
Гриценко Л.І. Динаміка відносин у ставленні молодших школярів
Гульбс О.А. Розвиток професійної культури викладача вищої школи
Гупаловська В.А. Ставлення до себе як чинник самоставлення особистості
Дзюбо Л.В., Гриценко Л.І. навчальної мотивації
Єрмакова Н.О. Самоприхильний компонент довіри до себе у професійній діяльності
Жердецька Л.Л. Психологія мотивації професійної діяльності
Зінзюк Л.А. Психолого-педагогічне формування професійної мотивації

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЮНАКАМИ ЗНАЧУЩИХ ПОДІЙ СВОГО ЖИТТЯ

Назарук О.М.

Статья посвящена исследованию, направленному на выявление особенностей понимания и интерпретации личностного опыта молодыми людьми, через анализ текстов-нарративов о значимых событиях своей жизни. Нарратив позволяет исследователю приблизиться к самой личности и ее опыту, а также определить важные моменты ее жизни, которые могут становиться значимыми событиями. Проведенный теоретический анализ литературы показал, что событие является основной единицей личностного опыта человека. Способность к пониманию и интерпретации значимых событий позволяет человеку интегрировать их в структуру личного опыта.

Ключевые слова: нарратив, личный опыт, психологическое событие, понимание и интерпретация, возрастная периодизация.

Статья посвящена дослідженню, спрямованому на встановлення особливостей розуміння та інтерпретації особистого досвіду юнаками, через аналіз текстів-нарративів про значущі події свого життя. Нарратив надає можливість досліднику наблизитись до особистості та різних аспектів її досвіду і виявити, які ж моменти життя стають важливими подіями. Проведений теоретичний аналіз літератури показав, що подія являється основною одиницею особистого досвіду людини. Здатність до розуміння та інтерпретації значущих подій дозволяє людині інтегрувати їх до структури особистого досвіду.

Ключові слова: нарратив, особистий досвід, психологічна подія, розуміння та інтерпретація, вікова періодизація.

This article is dedicated to the survey aimed at the exposure of the comprehension peculiarities and interpretation of the individual's experience by the young generation through the analysis of the narrative texts depicting significant events of their life. The narrative lets the researcher approach the individual and his/her experience determining meaningful moments of the individual's life that may be considered as significant events. The following theoretical analysis of literature has proven the event to be the main unit of the individual's experience. The ability to comprehend and interpret significant events lets the personality integrate them into the structure of his/her individual experience.

Key notions: the narrative, individual's experience, psychological event, comprehension and interpretation, age periodization.

Прагнення до самореалізації спонукає людину до певного внутрішнього аналізу того, що відбувається навколо неї та безпосередньо з нею протягом всього життя. Людина на різних етапах онтогенезу набу-

ває своєчасні новоутворення, вміння взаємодіяти з оточенням, схильність до самоаналізу власних вчинків й емоційних переживань, здатність до саморозвитку. Іншими словами, особистість отримує свій власний досвід, враховуючи або незважаючи на який буде своє життя, свій власний шлях, особисту історію свого життя.

На нашу думку, життєва історія людини – це об'єднаний цілісний погляд на власне життя, який складається з пам'ятних фрагментів (подій) та їхнього індивідуального інтерпретування.

Такі ключові аспекти життєвого шляху особистості як – аналіз ідеально завершеного циклу життя; розкриття проспективного і ретроспективного компонентів його цілісності у єдності реальних та ідеальних відтворень (спогади і пригадування, мрії, плани відносно майбутнього); знаходження етапів на основі зміни, удосконалення життєвих установок і установок світогляду: усвідомлення життєвого призначення, корекція життєвого шляху у зв'язку зі способами розкриття особистістю його смислу (сенсу) – через статеве кохання, переживання буття, слугування людству, творчий ентузіазм [21], вносять у життя особистості певний зміст і сама особистість повноцінно в них відбивається, що відображається на історії її життя.

«Людина в тому ступені виступає особистістю, в якому вона має власну історію. В ній формуються події – вузлові моменти, поворотні пункти, коли в результаті прийняття рішень визначається подальше становлення особистості» [22, с. 684]. На думку Т.М. Титаренко [11, с. 260], вибір у різноманітті прийняття рішень пов'язаний з відповідальністю людини за своє життя, його напрям, його зміст, і він (вибір) стає підґрунтям вчинку і призводить до становлення вільної особистості.

Так, в типології подій за М. Епштейном [11], [29], простежується їхній розподіл за показником наявності та/або відсутності вибору у прийнятті рішень, іншими словами, активності, яка яскраво виражена з боку самої особистості або притримана з боку іншої людини:

- події, які здійснюються людиною за її власною волею, у відповідності з прийнятими рішеннями. Ці події автор називає вчинками, оскільки вони задаються самим суб'єктом дії;

- події, що прямо протилежні першим, в яких людина є не суб'єктом, а виступає ніби об'єктом чужої волі, заручником певного збігу обставин. Автор називає ці події випадками;

- події, що здійснюються внаслідок певної закономірності, згідно з якою вчинки людини ведуть до певних подій в її житті, автор називає їх звершеннями. В них начебто завершується та чи інша дія, яка була розпочата людиною за власною волею, але потім вийшла з-під її відома та

контролю. У звершеннях те, що здійснила сама людина, потім відбувається з нею самою: вона виступає ніби об'єктом того впливу, який прямо чи опосередковано виходить зі здійсненого людиною як суб'єктом.

Отже, важливо розмежувати ситуації, в яких суб'єкт виступає активним учасником подій (діячем), та такі, де він є пасивним учасником (спостерігачем). Власне, сукупність подібних за характером важливих реакцій за різних обставин, зокрема, у значущих подіях, може свідчити про певний патерн поведінки, інакше кажучи, звичне ставлення до соціуму та інших людей, до себе та власного життя. На думку В. Руднева [23], подія відбувається тоді, коли наявні дві умови: по-перше, її безпосередній учасник цілком або частково під впливом цієї події змінює своє життя; по-друге, подія повинна бути обов'язково зафіксованою, засвідченою та описаною її свідком, який може бути або не бути основним учасником події. Таким чином, невід'ємною частиною життєвої історії людини стають: її вибір прийняття інколи й доленосних рішень; її вчинки; її події, які містять значуще для людини переживання.

За даними дослідників [6], [9], у спогадах дорослих людей про власне життя нараховується значних подій від 15 до 21, причому вони залишаються значними тільки протягом декількох років. Можна зазначити, що подійний ряд є рухомим. Досвід зазнає не стільки змін, скільки відбувається зміщення тих чи інших подій, і людина вводить до значних тільки потрібні у даний момент події, необхідні їй для орієнтування в життєвому просторі та для підтримання власних прагнень. Це не означає, що відбувається заміна одного переживання іншим, скоріше за все, слід говорити про поповнення новим досвідом вже утвореного світовідчуття. Це світовідчуття є частиною пізнання довкілля. Таким чином, важлива не стільки сама подія, скільки її переживання людиною. Таке своєрідне значуще (в ціннісно-смысловому сенсі) переживання можна вважати психологічною подією.

Феномен психологічної події, тобто своєрідного переживання значущості тієї чи іншої ситуації, випадку, полягає в тому, що це переживання того, що відбувається, спричиняє змістовні зміни в структурі особистості та ускладнює її емоційний, мислений і цілісний аспекти. Іншими словами, психологічна подія є значущим в ціннісно-смысловому сенсі переживанням, спричиненим зовнішніми або внутрішніми чинниками.

Поняття психологічної події як особливого феномена досвіду особистості зустрічається у праці С. К'еркегора «Повторення». Данський філософ писав, що для нього «... перетворилось в подію світового значення те, що, якби воно трапилось з іншим, то видалось б йому дрібницею» [28, с. 37]. На існування цього феномена вказано також як

в теоретичних, так і в експериментальних працях вітчизняних та зарубіжних учених. Так, завдяки дослідженню А. Антоновського вдалося виявити, що «... важливим за своїми наслідками є суб'єктивне сприймання значення події, а не її об'єктивний характер» [Цит.: по 4]. У працях Н.А. Логінової знаходимо подібне твердження: «Далеко не всі важливі зміни обставин викликають яскраві враження, більшість зовсім не впливає на психічний стан і не сприймаються суб'єктом життя як подія» [10, с. 245]. Така подія є переживанням, що має велике значення для людини і веде до змін у розумінні та поясненні навколишнього світу, себе в цьому світі. Таким чином, на формування життєвої позиції особистості в соціальному просторі може впливати суб'єктивне сприймання події.

На нашу думку, з «психологічною подією» мають багато спільного «автобіографічна подія» (Б.Г. Ананьєв, Н.А. Логінова, В.В. Нуркова, Т.М. Титаренко) та «життєва подія» (Т.Б. Карцева, С.Л. Рубінштейн), оскільки в основі – значуще переживання, викликане зовнішніми або внутрішніми чинниками, яке певним чином може вплинути на життєдіяльність суб'єкта та призвести до відповідних життєвих змін. Тому під значущою подією ми розглядаємо узагальнений варіант вищенаведених типів подій: автобіографічної, життєвої та психологічної. Таким чином, подія стає найважливішою тоді, коли значуще переживання впливає на особистість і призводить до певних змін у її життєдіяльності, а також стає невід'ємною частиною її автобіографічної історії.

Серед інших живих істот тільки людина має свою історію (С.Л. Рубінштейн), але тільки від людини залежить, якою буде історія її життя. Людині самій доведеться надавати оцінку власним досягненням, здобуткам або промахам, недоробкам у будь-якому віці і протягом життя. Так, П.П. Горностай у своїй монографії зазначає: «Життєвий світ людини можна умовно розділити на зовнішній світ – частина оточуючого простору, яку вона вважає своїм життєвим середовищем, де здійснюється активна життєдіяльність; і внутрішній – світ власної уяви, переживань, мрій та спогадів. Ці частини життєвого світу нерівнозначні і мають для різних людей неоднакову цінність» [2, с. 171], власне, поєднання цих двох світів можливе у життєвій історії людини. Ця життєва історія твориться протягом всього життя людини. Зрозуміло, що людині похилого віку вже неможливо змінити свій життєвий шлях, проте це не стосується її історії. У юності людина може, вийшовши з дитинства і вступаючи на шлях дорослості, переглядати свою життєву позицію й конструювати власне майбутнє. Так, соціальна ситуація розвитку у юнацтві – це ситуація вибору життєвого шляху.

Юність – це вік очікувань, припущень власних досягнень в професійній та особистій сфері й вік реальної перевірки своїх можливостей та практичної реалізації задуманого. Людина цього віку вже має можливість перебувати в різному оточенні (коло спілкування значно розширюється), випробувати різні соціальні ролі, перевірити свої соціальні знання, нові або набуті на попередніх етапах її розвитку. Напевно у людини цього віку не стає більше за певною тематикою подій, проте способів реагування на них та їхнього аналізу стає набагато більше. Це ми називаємо збільшенням життєвого досвіду.

Юнацький вік, на відміну від попередніх, відрізняється загальною стабілізацією особистості. У порівнянні з підлітками, юнаки більш схильні приймати власне «Я», їхня самоповага збільшується, що впливає на становлення світогляду. На цьому етапі розвитку людини відбувається становлення моральної стійкості особистості, збільшується контроль за своєю поведінкою та проявом емоцій. Інтелектуальний розвиток супроводжується накопиченням та систематизацією знань про світ, а рефлексія стає тим ґрунтом, на якому будується розуміння себе та своєї ролі в навколишньому та збільшується здатність до інтеграції особистого досвіду.

Періодизація дитинства у вітчизняній психології здійснена за типом діяльності (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонтьєв, В.В. Давидов). Протягом всього життєвого шляху людина є включеною у відповідні до вікового цензу види діяльності, які змінюють один одного у соціальному середовищі. Цілісна діяльність дитини, специфічна для кожного її віку, і визначає ті зміни в психіці, які вперше в певному віці виникають, а також «... її ставлення до середовища, її внутрішнє та зовнішнє життя, увесь хід її розвитку в даний період» [1, с. 248]. Діяльність (першого та другого типу за Д.Б. Ельконіним) може впливати на розвиток сфери мотивацій та потреб, а також на інтелектуально-пізнавальну сферу особистості. Так, діяльність першого типу включає безпосередньо-емоційне спілкування немовляти, рольову гру дошкільника та інтимно-особистісне спілкування підлітка, які за змістом та глибиною відрізняються одна від одної, але орієнтують дитину на норми стосунків між людьми. Це так звана система стосунків «дитина-суспільний дорослий» або «людина-людина».

Друга група різновидів діяльності спрямована на формування операційно-технічних можливостей дитини, яка включає предметно-маніпулятивну діяльність дитини раннього віку, навчальну діяльність молодшого школяра і навчально-професійну діяльність старшокласника. Ці означені провідні види діяльності зовні мало схожі одна на одну, але за змістом вони спрямовані на засвоєння суспільно вироб-

лених способів дій з предметами і на засвоєння різних еталонів. Це так звана система стосунків «дитина-суспільний предмет» або «людина-річ» [7]. Переживання, які складають внутрішній план життя людини, починаючи з дитинства, являються так само важливими, як і її зовнішня активність, її діяльність.

За В.В. Давидовим [17, с. 10], у дітей старшого шкільного віку та юнаків (від 15 до 17-18 років) провідною є навчально-професійна діяльність, завдяки якій формуються пізнавальні інтереси та елементи дослідницьких вмінь, а також професійне та життєве самовизначення.

Самовизначення на цьому віковому проміжку є особистісним новоутворенням, яке характеризується усвідомленням себе в новій суспільно значущій позиції [7]. Це впливає на формування світогляду та особистого досвіду юнака, оскільки вже безпосередньо від нього залежить перетворення власного життя. Саме тому спрямованістю в юнацькому віці стає усвідомлення свого місця в майбутньому та вибір життєвого шляху, планів і перспектив на майбутнє.

У представників психодинамічного підходу, в основі якого – вплив людини на довкілля, – З. Фрейда, К. Юнга, є своя «хронологія» розвитку людини [26], [27]. На «генітальній» стадії, (охоплює віковий проміжок від 12 до 18 років), відбувається трансформація сексуальної енергії в різні прийнятні види соціальної активності. Підлітки «приміряють» різні соціальні ролі, вчать встановлювати відносини з протилежною статтю, в них також закріплюється ідентифікація власного «Я». В юнацькому віці формується здатність «працювати й любити», тобто створювати щось корисне та цінне, виходячи з власного досвіду.

У К. Юнга віковий період з 8 до 20 років відносить до передпубертатної стадії, основними завданнями якої є розширення обсягу свідомості за рахунок навчання і поступове, хоча і неповне, досягнення автономії щодо сім'ї. Важливою складовою періоду є те, що дитина може багато в чому ототожнювати себе з сім'єю своїх батьків і відчувати свою залежність від них. Саме тому розвиток людини неможливо зрозуміти окремо від сім'ї, соціальної групи і культури, до якої вона належить. Майже з перших годин життя людини починається процес її соціалізації через встановлення зв'язків між індивідами і засвоєння соціальних навичок. Частково цей процес залежить від вроджених механізмів і пов'язаний із визріванням нервової системи, однак, перш за все, він визначається тим досвідом, який людина отримує протягом життя.

Це перекликається з теорією психосоціального розвитку Е. Еріксона [30], де життя людини поділено на кризові етапи. Ці кризові періоди супроводжуються певними переживаннями, які благополучно

завершуються для людини або приводять до надбання нею негативних рис і таким чином визначають можливість розквіту особистості. Підлітки та юнаки (з 13 до 19 років) знаходяться на стадії, коли відбувається ідентифікація, тобто засвоюються зразки поведінки значущих для них інших людей. Цей процес припускає поєднання минулого досвіду людини, її потенційних можливостей і виборів, які вона повинна зробити. Негативною рисою, що може розвинути при неправильній ідентифікації, є рольова плутанина, що призведе до неадекватного інтегрування людиною особистого досвіду і буде проявлятися в афективній, соціальної та професійній сферах. Тому дуже важливим є формування адекватного уявлення дитини про світ і свою роль у ньому.

В літературі зазначається, що «кожен, хто вступає в життя, має набути необхідних знань і навичок, які в систематизованому вигляді він отримує в процесі навчання, закріплюючи й реалізуючи набуті знання та навички у своїй практичній діяльності. Лише в цьому випадку можливий саморозвиток особистості, її «саморух» [12, с. 17]. Крім того, саморозвиток особистості неможливий без становлення ціннісної системи особистості, яка формується на основі кількох шляхів [20]: перш за все соціалізація у сім'ї, коли дитина вбирає цінності свого безпосереднього оточення, притаманні попередньому поколінню батьків (так передається ціннісна визначеність соціальних прошарків та груп, риси національного характеру); соціально організована система виховання, освіти та культури – дошкільні, середні та вищі навчальні заклади, позашкільні, освітні та культурні заклади, в більшості державно керована система гуманістичного виховного впливу для поширення цінностей, які вважаються основоположними для певного соціально-культурного простору; вплив різних формальних та неформальних груп, насамперед оточення ровесників, чий цінності можуть відрізнятися від суспільно визнаних та сімейних (наприклад, культ сили та авторитарності у деяких групах підлітків); власний досвід, коли людина «випробовує» засвоєні ціннісні орієнтири на їх відповідність своїй індивідуальній визначеності у навколишньому.

Особистий досвід людини будь-якого віку виступає невід'ємною частиною її буття, джерелом знань, скарбницею особистого, який щодня або у важливі моменти життя надає їй сконструйовані власні смисли. Однак життя у своїх різноманітних проявах спонукає людину до постійного включення у певні обставини, які вимагають мати відносно стійку позицію, і тільки завдяки особистій системі тлумачення людина підготована до того, щоб щодня успішно управлятися з новим досвідом. Така внутрішня робота відбувається протягом життєвого шляху люди-

ни з різними кінцевими результатами, навіть якщо з негативними (усвідомлення життєвих помилок) – це також набуття власного досвіду. Зрозуміло, що накопичувати досвід людина може усе своє життя, проте важливішим є співвіднесення досвіду з ідеалами, інтересами особистості, з пошуком сенсу життя.

На думку учених [3], [15], розуміння об'єктивної дійсності у кожної людини своє, оскільки кожна людина відображає ту чи іншу грань цієї дійсності. «Як «суб'єктивний образ об'єктивної дійсності», її розуміння завжди виявляється залежним і від особистості, що пізнає світ, від її конкретної суспільної суті, її спрямованості, від того, наскільки всебічно чи однобічно вона пізнала ті чи інші його предмети і явища» [5, с. 47-48]. За Г.С. Костюком, серед передумов, від яких залежить успіх розуміння людини тих чи інших нових для неї явищ, – її особистий досвід, який набувається нею в суспільних умовах її існування, в процесі її навчання і виховання.

"Процеси розуміння – різноманітні і свосвідні прояви активності особистості, спрямованої на оволодіння навколишньою дійсністю. Тому в них завжди якоюсь мірою виявляється особистість у цілому. В своєму протіканні вони і залежать від ступня її розвитку, від індивідуальних властивостей, що вже склалися у неї» [5, с. 42]. Проблема розуміння хвилює багатьох вчених як на рівні текстів (історій) та й на рівні висловлювань. Знаков В.В. зазначає: «З позиції психології людського буття розуміння необхідно людині для того, щоб визначити, що вона є, яке місце займає в світі. В кінці кінців смисл нашого буття дійсно складається в розумінні, а головне призначення суб'єкту – шукати смисл життя, розуміти його. Розуміючи світ, людина повинна розуміти себе не як об'єкт, а усвідомити внутрішньо, з позицій смислу свого існування» [3, с. 13].

Розуміння є не тільки інтелектуальним процесом, воно завжди переживається особистістю. У переживанні, як відомо [1], [14], [19], міститься міра значущості і оцінки, тобто свого роду, інтерпретації подій буття та емоційний аспект (позитивний або негативний). Важливо, щоб дитиною засвоювався позитивний емоційний досвід, оскільки, чим більше позитивних надбань буде у неї, тим легше вона здолає майбутні труднощі [18], [31], і тим якісніше відбуватиметься інтерпретація її значущих подій.

Інтерпретація у словниках розуміється як: – тлумачення, пояснення, переклад на більш зрозумілу мову (у широкому смислі) [24]; – як спосіб вивчення літератури, що зводиться до роз'яснення змісту, стилю, принципів [24]; – як когнітивна процедура встановлення змісту понять

або значень елементів формалізму завдяки їх аплікації на ту чи іншу предметну галузь, а також результат вказаної процедури [16]; – як робота мислення, яка складається з розкриття рівнів значення і розшифруванні смислу будь-якого явища, події чи тексту, процес роз'яснення і тлумачення їх [8]; – як процес усвідомлення свого особистого досвіду, а також досвіду інших людей, що зафіксований у письмових джерелах або вираженого іншими вербальними та невербальними засобами [25].

Коротко розглянемо погляди вчених на проблему інтерпретації у науці. Так, у якості предмету інтерпретації у Шлейермахера виступає «індивідуальний план вираження (на відміну від плану змісту, який в силу своєї об'єктивності не потребує спеціальної процедури аплікації на предметну сферу). Інтерпретаційна процедура припускає, за Шлейермахером, здійснення як об'єктивної («лінгвістичної» або «граматичної») інтерпретації, так і інтерпретації суб'єктивної («психологічної» або «технічної»).

У філософській концепції Дільтея інтерпретація герменевтично трактується як досягнення смислу тексту, причому смисл розуміється як об'єктивно закладений в текст і пов'язаний з феноменом Автору» [16, с. 331-332]. Дільтей пропонує два етапи у процесі інтерпретації, по-перше, коли відбувається аплікація його на «досвід Автору» і, по-друге, наступна аплікація його на особистий досвід інтерпретатора. Однак, з точки зору експериментального дослідження важливо зробити спробу дослідити ступінь інтерпретації особистого досвіду через значущі події власного життя шляхом аплікації на свої власні текстонаративи про ці події. Отже, інтерпретація може виступати як своєрідна реконструкція смислу свого тексту (або події), а значить надавати самій людині-автору цього тексту (події) можливість не тільки усвідомлювати, але й шляхом тлумачення (аналізу) когнітивно працювати зі своїм досвідом, а не залишати його на перцептивному рівні.

Нами було проведено експериментальне дослідження, спрямоване на встановлення ступеню інтегрування людиною свого особистого досвіду, шляхом усвідомлення власних найважливіших подій, які здійснювали через аналіз текстів-нарративів про ці події. Експериментальне дослідження складається з декількох етапів: аналіз текстів-нарративів за маркерами «Методу нарративу», де метою є з'ясування ступеню якості розуміння подій (ми у даній статі наводимо результати цього етапу дослідження). Крім того, ми запропонували нашим досліджуваним ряд питань, які спрямовані на самостійну інтерпретацію своїх значущих подій (зокрема, на визначення емоційного тла, ступеня своєї участі у даній події, її важливості та її впливу на подальше життя цієї людини – автора нарративу тощо).

В нашому дослідженні вивчення особливостей розуміння та інтерпретації особистого досвіду юнаками на основі значущих подій, які ми отримали за допомогою «Методу наративу» [13]. Дослідження проведено на особах юнацького віку (17-18 років), оскільки повноліття (в Україні цей рубіж розвитку дитини визначається у 18 років) є своєрідним завершальним етапом соціалізації дитини, після якого вже про проблеми соціалізації дорослої людини, то ми обрали саме цей вік. Наші досліджувані – це студенти першокурсники гуманітарного напрямку Національного авіаційного університету, їхня кількість становить 55 осіб. Серед студентів були такі, які з різних причин відмовились брати участь у дослідженні, їх було 7 осіб. Наше дослідження мало анонімний характер, проте цікаво, що 80% студентів зазначили свої справжні прізвища, а інші (20%) свої вигадані символи (як було їм запропоновано дослідником). «Метод наративу» було апробовано у нашому дисертаційному дослідженні (ще у 2004 році) і доведено його діагностичне значення.

В основі методу наративу, як і в інших автобіографічних методах, – письмова розповідь досліджуваного про значну для нього подію. Зважаючи на те, що проектується не окремі змісти свідомості, а певні її структурні елементи, які складають різні рівні розуміння особистістю існуючої реальності і розуміння себе в цій реальності, розповідь людини (усна або письмова) про різні аспекти свого особистого досвіду дає можливість з'ясувати особливості усвідомлення нею свого життєвого досвіду. Людина самостійно виокремлює із безлічі життєвих випадків, ситуацій, моментів (включаючи раннє дитинство, недавнє минуле та теперішнє) ті, які стали для неї подіями, а отже були переломними нею через власне «Я». Свідчення про найзначніші переживання, що утворились в результаті найважливіших подій життя, отримуються від досліджуваного за даною методикою.

Наводимо маркери та їхні оціночні бали за «Методом наративу», за якими ми аналізували тексти-нاراتиви юнаків.

I. Маркер «Заголовок» оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявність заголовка, що якісно відображає зміст наративу; 1 бал – наявність заголовка, що нечітко визначений або не відображає зміст; 0 балів – відсутність заголовка.

II. Маркер «Сюжет» оцінювався аналогічно, також за трибальною системою: 2 бали – сюжет чіткий, послідовно й логічно побудований; 1 бал – плутаність сюжетної лінії; 0 балів – відсутність сюжету.

III. Маркер «Висновок» також містив трибальну оцінку: 2 бали – висновок чіткий, відповідний до змісту розповіді; 1 бал – висновок сформульований нечітко; 0 балів – відсутність висновків.

IV. Маркер «Суб'єктність» оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – позиція суб'єкта, що була спрямована на позитивне перетворення існуючої ситуації; 2 бали – цілеспрямована активність з пристосуванням до оточуючого; 1 бал – не виокремлення себе суб'єктом, а злиття з частиною групи; 0 балів – відсутність будь-якої активності.

V. Маркер «Діяльність» оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявна продуктивна діяльність (перетворення навколишнього світу або самовдосконалення); 1 бал – активність спрямована на розваги, відпочинок; 0 балів – асоціально спрямована діяльність.

VI. Маркер «Емоційне тло» містив також трибальну оцінку: 2 бали – позитивне емоційне забарвлення події; 1 бал – негативне емоційне забарвлення події; 0 балів – не згадано про емоційне тло події, або емоційне тло не співпадало зі змістом розповіді.

VII. Маркер «Персонажі» оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – йдеться про взаємодію з оточуючими; 2 бал – наявність в розповіді інших людей, але без взаємодії з ними; 1 бал – відсутність людей в події, але наявна згадка про них, або згадка тільки про будь-яку тварину; 0 балів – не містить навіть згадки про інших осіб.

Попередній аналіз отриманих даних показав, що значущі події в житті молоді відбуваються в різних сферах їхнього життя. Так, більшість юнаків таку подію пов'язують з визначення майбутньої професії, тобто з важливим шагом вибору та вступу у вищий навчальний заклад. Їхня кількість становить майже половину від загальної кількості текстів-нарративів – 51% (28 осіб). Причому вступ до Національного авіаційного університету мотивувався такими чинниками як: престижність цього закладу; найкращий заклад серед 5-6 закладів України; гарні відгуки вже випущених студентів-спеціалістів цього закладу; продовження родинної авіаційної справи і розглядався заклад як мрія.

Крім того, аналіз текстів-нарративів показав, що вступ до Національного авіаційного університету розглядається студентами: – як усвідомлений вибір професії (починаючи з 8 класу обмірковується свій вибір); – як бажання стати гарним спеціалістом у своїй галузі; – як перспективне майбутнє; – як власне досягнення (вступ на держбюджетну основу); – як перехід у доросле життя; – як важливий крок для студента та його родини; – як самостійне життя.

Наступною важливою подією було зазначено перше кохання, зустрічі з коханою людиною – 27,2% (15 осіб). Важливо, що перше кохання переростає у тривалі стосунки, що приносить підтримку з боку протилежної статі студентам. Цікаво, що перше знайомство відбувається у віці 15-16 років, поодинокі випадки у 14 років. Такі стосунки

мають тривалий характер, тобто з моменту знайомства і до теперішнього часу, майже 2-3 роки. Більшість респондентів бачать у своїх обраннях майбутніх чоловіків або дружин.

Події, що впливають на життя негативним чином було зафіксовано у 6 осіб (10,9%). Ці події пов'язані з загрозою для життя, з операцією, з випадковим складним захворюванням, з необережним поведінням зі снодійними, з родовими травмами, з психологічними травмами тощо. Більшість респондентів оцінюють такі події свого життя як виклик, як спробу довести собі свої можливості, як випробування, що призводить до позитивних результатів. Інші респонденти вбачають у цих подіях нездоланні обставини, які негативно вплинули на їхнє життя, починаючи з дитинства та підсилюються життєвими обставинами. І тут необхідно зазначити, що досліджувані нашого експерименту – це студенти-психологи, які мають змогу вийти гарними фахівцями і допомогти собі, а значить й іншим людям у певному психологічному напрямку (психологічна консультація, тренер, практичний психолог тощо).

Також можна зазначити, що були наративи, автори яких живуть в очікуванні значущої події, а до моменту застосування «Методу наративу» в їхньому житті нічого значущого не відбулось. Виявлено також наративи, в яких автори розглядають саме життя з безліччю різноманітних автобіографічних фактів, починаючи від дитинства і до тепер, власне, саме їхнє життя або факт їхнього народження ними розглядається як значуща подія. Таких наративів становить 6 (10,9%) від загальної кількості.

Отже, аналіз розуміння соціально адаптованими (студентами) подій свого життя, що відображались у наративах, свідчить про сприймання реальних обставин подій і про ступень інтеграції цих подій до структури особистого досвіду. У студентів виявлено високий рівень самоусвідомлення того, що відбувається з ними та навколо них. Про це свідчать високі оцінки за такими маркерами наративу: сюжет, висновки – чіткі та співпадають із сюжетом події; емоційне тло у описі визначається студентами, і майже всі репрезентують себе суб'єктами життя (див. табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення результатів вивчення особистого досвіду у студентів методом наративу

Досліджувані	Бали за методом наративу																Всього:	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		16
Студенти	2	2	1	5	8	11	12	8	6	100
Всього:	2	2	1	5	8	11	12	8	6	100

За «Методом наративу» визначено нормативи для юнаків за кількістю отриманих балів за маркерами наративу і становить 10-13 балів ($M=11,5$, $\delta=1,8$). Ми можемо побачити, що 45% (25) наративів у нас потрапили у межу норми, 7% (4) наративів – нижче норми та 47% (26) наративів – вище норми. Це свідчить про якісне розуміння та інтеграцію подій власного життя, а значить про здатність особистості будувати свій власний життєвий шлях. Так, відповідно до наведеної вище таблиці розподіл досліджуваних буде мати такий вигляд (рис. 1).

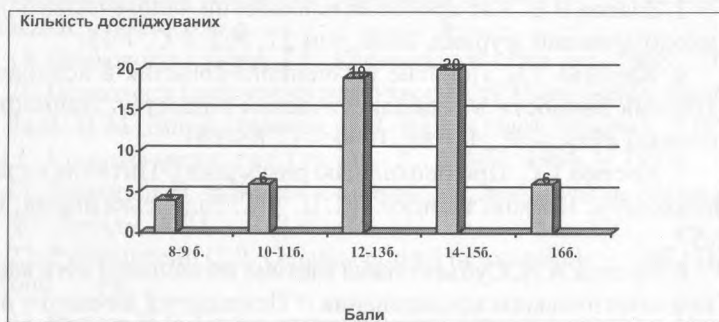

Рис 1. Розподіл досліджуваних (студентів) відповідно до рівня інтегрованості особистого досвіду (оцінки за метод наративу)

Отже, свідомо активна вибірковість переживань і вчинків, свідчить про рівень інтеграції, а отже й, про розуміння свого особистого досвіду. Завдяки аналізу змісту текстів-нاراتивів можна виявити психологічно значущі структури життєвого досвіду як дитини, так і дорослого.

Відображення людиною процесу розуміння свого особистого досвіду може бути представлено у формі наративу. Особистий досвід людини, відображений у наративній саморозповіді, символічно об'єднує частину навколишньої об'єктивної дійсності та, водночас, частину особистого суб'єктивного буття людини. Події, які отримали ранг значущих, відображають особливості сприйняття та ставлення людини до навколишнього світу, інших людей, самої себе, показують, яким є суб'єкт у власних діях та рішеннях, визначають обрану ним життєву позицію.

Наратив, як проєктивний метод дослідження особистості, дозволяє виявити, по-перше, яку життєву позицію займає людина, а саме чи активно діє у життєвих ситуаціях, самостійно долає перешкоди, що трапляються в них, чи пасивно спостерігає за тим, що навколо відбувається; по-друге, в якому емоційному просторі (позитивному або не-

гативному) існує людина, наскільки успішно відбувається процес її соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
2. Горноста́й П.П. Личность и роль. Ролевой подход в социальной психологии личности. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
3. Знаков В.В. Как проблема психологии человеческого бытия // Психологический журнал, 2000, том 21, №2. – С. 7-15.
4. Карцева Т.Б. Понятие жизненного события в психологии // Психология личности в социалистическом обществе: Личность и ее жизненный путь. – М.: Наука, 1990. – С. 88-100.
5. Костюк Г.С. Про психологію розуміння // Питання педагогічної психології: Наукові записки. – Т. II. – К.: Радянська школа, 1950. – С. 7-57.
6. Кроник А.А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования // Психология личности и образ жизни. – М.: Наука, 1987. – 224 с.
7. Кулагина И.Ю., Колуцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Сфера, 2001. – 464 с.
8. Лейбин В.М. Словарь-справочник по психоанализу. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
9. LifeLine® и другие новые методы психологии жизненного пути / Сост. и общ. ред. А.А. Кроника. – М.: Прогресс-Культура, 1993. – 230 с.
10. Логинова Н.А. Развитие личности и ее жизненный путь // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 238-246.
11. Людина. Суб'єкт. Вчинок.: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с....
12. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. Рада: В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (керівник авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 1.: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
13. Назарук О.М. Вікові особливості розуміння особистого досвіду: Дис. канд. пс. наук: 19.00.07. – К., 2004. – 213 с.
14. Никольская И.М., Грановская Р.М. Психологическая защита у детей. – СПб.: Речь, 2001. – 507 с.

15. Понимание как логико-гносеологическая проблема // Сборник научных трудов. – К.: Наукова думка, 1982. – 272 с.
16. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. – 1040 с.
17. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В.В. Давыдова; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
18. Психология человека от рождения до смерти. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656 с.
19. Психологія / За ред. Г.С. Костюка. – К.: Рад. шк., 1968. – 571 с.
20. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник / Ред. Рада: В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. – К.: ІЗМН, 1996. – 792 с.
21. Роменец В.А. Жизнь и смерть: постижением разумом и верой. – К.: Либідь, 2003. – 232 с.
22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
23. Руднев Н.В. Прочь от реальности: Исследование по философии текста. II. – М.: Аграф, 2000. – 432 с.
24. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.). – М.: Советская Энциклопедия, 1981. – 1600 с.
25. Титаренко Т.М. Интерпретация // Психология личности: Словарь справочник. – К.: Рута, 2001. – С. 46.
26. Фрейд З. Психология бессознательного: Сб. произведений / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
27. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). – СПб.: Питер, 1999. – 608 с.
28. Шестов Л. Киркегард и экзистенциальная философия / Подгот. текста А.В. Ахутина. – М.: Прогресс-Гнозис, 1992. – XVI, 304 с.
29. Эпштейн М. Поступок и происшествие. К теории судьбы // Вопросы философии. 2000. № 9.
30. Эриксон Э.Г. Детство и общество: Пер. с англ. – 2-е изд. – СПб.: Ленато; АСТ; Университетская книга, 1996. – 592 с.
31. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника. – М.: Просвещение, 1966. – 291 с.